

آثار پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران

راضیه سبزه‌علی*

محمود اشرفی**

مسعود حیدری***

چکیده

از بدو تشکیل جوامع انسانی همواره عکس‌العمل‌های متفاوتی در مقابل پدیده مجرمانه اعمال شده است. در گذشته در تعیین میزان کیفر توجهی به شخصیت مجرم نمی‌شد و صرفاً جرم و تبعاتش مورد توجه قرار می‌گرفت. با ظهور مکتب اثباتی، شخصیت مجرم «این نورسیده حقوق کیفری» توجه همگان را به خود معطوف نمود. تحقق عدالت کیفری نه تنها با لحاظ عمل مجرمانه، بلکه همراه با توجه به شخصیت بزهکار و شناخت شرایطی که منجر به ارتکاب جرم می‌شد، مد نظر قرار گرفت. از اوایل قرن بیستم به منظور اتخاذ واکنش متناسب با شخصیت مجرم در راستای وصول به اهداف اصلاح و درمان بزهکار و برنامه‌ریزی کارآمد جهت پیشگیری از تکرار جرم، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت، در کنار پرونده کیفری احساس گردید. پرونده شخصیت، به عنوان مقدمه ضروری اصلاح مجرمان، پرونده‌ای است که حاوی اظهارنظر متخصصان روان‌شناسی، روان‌پزشکی، روان‌کاوی و مددکاری اجتماعی پیرامون شخصیت بزهکار است تا دست‌اندرکاران عدالت کیفری از طریق توسل به محتویاتش، اقدام به تطبیق مجازات با شخصیت بزهکار نمایند. در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ ضمن مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ تشکیل پرونده شخصیت صراحتاً نسبت به بزرگسالان و اطفال پیش‌بینی گردیده است. در راستای این تغییرات در قانون مجازات اسلامی

* کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، مدرس دانشگاه پیام نور (نویسنده مسئول)
R.sabzeali65@gmail.com

** عضو هیأت علمی گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)
Mahmood.ashrafy@yahoo.com

*** عضو هیأت علمی گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)
Masoud_heidari2@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۲/۰۳

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۹/۱۷

۱۳۹۲ برخی سازوکارهای نوین پیشنهادی مانند جایگزین‌های حبس، آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات، تعویق صدور حکم، معافیت از کیفر که مستلزم تطبیق واکنشی مناسب با شخصیت بزه‌کار می‌باشند، بدون تشکیل پرونده شخصیت کاربردی ندارد.

کلیدواژه‌ها: تعلیق مجازات، اصلاح و درمان، بازسازی اجتماعی، آزادی مشروط، فردی کردن مجازات‌ها.

امروزه لازم است مجریان عدالت در راستای توجه به شخصیت مجرم گام بردارند نه اعتراف گرفتن از متهم. قضاوتی که بر پایه شناخت سطحی باشد به خطا می‌انجامد: حق را باطل، باطل را حق، بی‌گناه را گناهکار و مجرم را بی‌گناه جلوه می‌دهد. امام علی (ع) در این باره فرمودند: «قاضی در قضایا به آنچه در وهله نخستین و نظر سطحی بفهمد، اکتفاء نکند و از کاوش در اعماق حقایق باز نایستد».^۱ قاضی کیفری اگر پس از مطالعه سوابق متهم، به صدور حکم بپردازد رأی صادرشده با توجه به شخصیت متهم خواهد بود و از فرمان الهی تبعیت نموده است.^۲ زیرا «بر کسی جز به اندازه توانش تکلیفی بار نمی‌شود»^۳ و این قاعده متخذ از روش الهی است که بر نفسی جز به قدر وسع آن تکلیفی بار نفرموده است.^۴

ورواک^۵ در کنگره جهانی علم اداره زندان‌ها اظهار داشت: «دیگر غیرممکن است که بدون مطالعه علمی قبلی و بدون روش صحیح و عمیق و گسترده در مورد هر بزه ارتكابی و هر واقعه رخ داده، بتوان یک درمان منطقی و عقلانی مؤثری را درباره بزهکار تجویز نمود».^۶

مواعنی جهت عملیاتی شدن پرونده شخصیت وجود دارد. این مواعنی شامل ضعف آموزشی (غفلت دستگاه قضایی)، انتصاب‌های غیرعلمی، تراکم پرونده، کمبود اعتبارات مالی و فقدان آزمایشگاه‌های مجهز به تکنولوژی روز و افراد متخصص می‌باشد.^۷ به موجب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، با متنوع شدن ضمانت اجرای کیفری استفاده بهینه از اصل فردی کردن مجازات‌ها امکان‌پذیر شده و قانون‌گذار دست قاضی را در راستای فردی کردن آرای خود و در نتیجه اتخاذ بهترین راه درمان و اصلاح مجرم باز گذاشته است.

در حقوق کیفری ایران به موجب ماده ۷ قانون تشکیل دادگاه اطفال بزهکار ۱۳۳۸ بدون آنکه صراحتاً به پرونده شخصیت اشاره گردد، انجام تحقیقات پیرامون

۱. «ولایکتفی بآدنی ففهم دون آقناه ...» از فرمان حضرت علی علیه السلام به مالک اشتر درباره قاضی.

۲. کی‌نیا، مهدی، روان‌شناسی جنایی، چاپ دوم، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۸۴، صص. ۴۲-۴۳.

۳. «لا تکلّف نفسی إلاّ وسعها» آیه ۲۲۳ سوره بقره.

۴. «لا یکلّف الله فسیاً إلاّ وسعها» آیه ۲۸۶ سوره بقره.

5. Vervaeck

۶. نجفی توانا، علی، جرم‌شناسی، چاپ دهم، تهران، انتشارات آموزش و سنجش، ۱۳۹۰، ص. ۴۸.

۷. ابراهیمی، ابراهیم، «مواعنی تشکیل پرونده شخصیت در نظام کیفری ایران»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم،

دوره ۶، شماره ۱۸، ۱۳۹۰.

اطفال را به اختیار دادگاه قرار داده بود و به موجب آیین‌نامه اجرایی قانون اصلاح و تربیت ۱۳۴۷ نسبت به تشکیل پرونده شخصیت برای اطفال اقدام می‌شد. همچنین به موجب ماده ۲۲۲ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری ۱۳۷۸ نیز انجام تحقیقات درباره وضعیت روحی و روانی و خانوادگی طفل بدون اشاره صریح به تشکیل پرونده شخصیت به دادگاه محول گردیده بود.

به موجب مواد ۴۶ و ۶۳ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴/۹/۲ به منظور شناخت شخصیت محکومان و متهمان و طبقه‌بندی آنان، تشکیل پرونده شخصیت ضروری است. در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به موجب مواد ۲۰۳ تشکیل پرونده شخصیت در جرایم مهم نسبت به بزرگسالان و بر اساس ماده ۲۸۶ نسبت به اطفال پیش‌بینی شده است.

۱. اهمیت و ضرورت تشکیل پرونده شخصیت

در مقابل اختلاف‌نظرهای دو مکتب کلاسیک و تحقیقی، مکتب دفاع اجتماعی نوین هم بر نظرات ارائه‌شده توسط مکتب کلاسیک دال بر قائل بودن به اراده کامل برای مجرم و در نظر نگرفتن شخصیت او در فرایند کیفری و هم بر اعتقادات مکتب تحقیقی مبنی بر فقدان مسئولیت اخلاقی بزهکار به طور کامل، ایراد وارد نمود. در سیاست کیفری دفاع اجتماعی نوین، حمایت از مجرم در درجه اول اهمیت قرار دارد و تدابیر قضایی باید متناسب با شخصیت مجرم اتخاذ گردد زیرا شخص مجرم در فرایند کیفری نقش مهمی دارد.

۱-۱. از نقطه‌نظر جرم‌شناسی

مکتب تحقیقی اندیشه لزوم توجه به شخصیت «بزهکار» را به همراه توجه به «بزه» مطرح نمود. در این مکتب، نظر علمای حقوق کیفری بر آن بود که تعیین واکنش یا ضمانت اجرای مقرر در قبال جرم، ضمن زوال خصوصیت سزادهی از آن، باید با توجه به شخصیت بزهکار و حالت خطرناکی او تعیین گردد. تأکید بر شخصیت بزهکار و پافشاری بر این که هر بزهکار به لحاظ شخصیتش، باید تحت رژیم کیفری خاصی قرار داده شود، علمای حقوق کیفری را به این سمت سوق داد که باید در تعیین مجازات‌ها یا اقدامات تأمینی «اصل فردی کردن» مجازات‌ها رعایت گردد.^۱

مطالعه‌های مربوط به عوامل زیستی، روانی و اجتماعی، پس از آنکه در مرحله اجرای احکام کیفری به عنوان اصول کار زندان‌ها درآمد، نفوذ خود را در قلمرو قضایی

۱. بولک، برنار، کیفرشناسی، ترجمه علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ ششم، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۷، صص. ۴۶-۴۵.

آغاز نمود. طرفداران این نظریه، چنین استدلال می‌کنند که بازداشتگاه‌های موقت باید آنچنان مجهز باشد که بتوان قبل از دادرسی متهم، او را دقیقاً معاینه کرد. قاضی نیز باید پیش از محاکمه، اطلاعات کافی از شخصیت متهم در دست داشته باشد.^۱ تقاضای ورواک مبنی بر معاینه زیستی و روانی بازداشتی‌های موقت همانند دیگر محکومان، به اتفاق آراء پذیرفته شد. بر اساس همین ایده، در زندان‌های بلژیک، بخش روان‌پزشکی برای تشخیص وجود بیماری‌های دماغی، کمی هوش و اختلال منش متهمان قبل از محاکمه آنها تأسیس شد.^۲

سازمان ملل متحد در سال ۱۹۵۱ میلادی، مجمع اروپایی بروکسل را تشکیل داد و پس از بررسی کامل، به دولت‌های عضو سازمان ملل توصیه نمود که آزمایش پزشکی، روان‌شناسی و اجتماعی متهمان را در قوانین خود بگنجانند. در جریان برگزاری یک گردهمایی بین‌المللی در سال ۱۹۵۸ میلادی در رم، دی تولیو بر اصول زیر تأکید نمود:

۱- مطالعه فرد بزهکار و رفتار او از کلیه جوانب، با استفاده از یک معاینه

پزشکی - روان‌شناسی و اجتماعی چندبعدی.

۲- ارزیابی شخصیت بزهکار و حالت خطرناکش.

۳- تنظیم احتمالی برنامه اصلاح و درمان مجرم.

۴- تجویز و اجرای برنامه اصلاح و درمان نسبت به بزهکار و کنترل و ارزیابی

نتایج آن.^۳

جرم‌شناسان در جرم‌شناسی بالینی از طریق تشکیل پرونده شخصیت سعی در شناخت علل بزهکاری در شخص و انطباق با شخصیت وی دارند. یکی از مهم‌ترین وظایف جرم‌شناسی بالینی، تعیین طرق معالجه بزهکار بر مبنای ویژگی‌های جسمی و روانی و درجه ابتلای او به ناپهنجاری‌های اجتماعی است. بدین ترتیب (از طریق اهتمام در نگهداری مجرمان) می‌توان از تکرار جرم جلوگیری نمود.

جرم‌شناسی بالینی با استفاده از علوم مرتبط، به مطالعه فرد بزهکار از همه جوانب جسمی، روانی، اجتماعی پرداخته، اصلاح‌پذیری او را اندازه‌گیری می‌نماید و درباره افرادی که حالت خطرناک دارند، درجه انحراف و خطرناک بودنشان اندازه‌گیری می‌شود و تجویز لازم جهت درمان بیماری آنان به عمل می‌آید.^۴

۱. بابایی، محمدعلی، جایگاه قانونی توسل به شاخص‌های زیستی - روانی - اجتماعی در تشخیص حالت خطرناک،

مجله تخصصی الهیات و حقوق، شماره ۱۶-۱۵، ۱۳۸۴، ص. ۱۷۵.

۲. بابایی، محمدعلی، جرم‌شناسی بالینی تحولات مفهوم حالت خطرناک، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۰، ص. ۱۶۱.

۳. نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین؛ هاشم‌بیگی، حمید، دانشنامه جرم‌شناسی، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۰،

ص. ۶۶.

۴. صلاحی، جاوید، اساس و مبانی جرم‌شناسی، چاپ اول، تهران، انتشارات جاودانه جنگل، ۱۳۹۱، صص. ۵-۶.

۱-۲. از نقطه نظر حقوق کیفری

دیدگاه‌های مکاتب نوظهور حقوق کیفری از اواخر قرن نوزدهم تا اوایل نیمه اول قرن بیستم تأثیر به‌سزایی در پیش‌بینی تشکیل پرونده شخصیت داشت. دیدگاه مکتب دفاع اجتماعی نوین توسط مارک آنسل، اساس پیش‌بینی پرونده شخصیت در حقوق فرانسه است، زیرا اگر ضرورت اصلاح مجرمان به عنوان هدف غایی یا یکی از اهداف اصلی مجازات‌ها، از باب وجوب تدارک مقدمات وصول به هدف مزبور، لزوم شناخت شخصیت مجرم از طریق تشکیل پرونده شخصیت امری اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. برای حصول به هدف مزبور باید بر اساس نظام تقنینی، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت بنا بر اقتضای شرایط فرهنگی کشورها پیش‌بینی گردد تا قضات به استناد قوانین شفاف آیین دادرسی کیفری دستور تشکیل پرونده شخصیت را با رعایت ضوابطی صادر نمایند. قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه همچنان به ضرورت تشکیل پرونده شخصیت در فرایند دادرسی وفادار مانده است.^۱

ضرورت تشکیل پرونده شخصیت در تمامی مراحل دادرسی (تحقیقات مقدماتی، تعیین واکنش کیفری، اجرای حکم و سازمان زندان‌ها و پس از اجرای حکم) حائز اهمیت فراوان است. در حقوق کیفری ایران به موجب ماده ۲۰۳ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در مرحله تحقیقات مقدماتی نسبت به جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد یا تعزیر درجه چهار و بالاتر است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دپه آنها ثلث دپه کامل مجنی‌علیه یا بیش از آن باشد، بازپرس مکلف به تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد.

قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نیز به موجب بندهای «الف» و «ت» ماده ۱۸، دادگاه را در صدور حکم تعزیری به بررسی «انگیزه مرتکب و وضعیت ذهنی و روانی وی حین ارتکاب جرم» و «سوابق و وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی مرتکب و تأثیر تعزیر بر وی» مکلف نموده است و تلویحاً به تشکیل پرونده شخصیت در زمان صدور حکم تعزیری اشاره نموده است. برای تعیین مجازات تکمیلی (ماده ۲۳)، جهت تخفیف مجازات به موجب بندهای «پ» و «ث» ماده ۳۸، تعویق صدور حکم (ماده ۴۰)، الزام به دستورهای دادگاه در تعویق مراقبتی (ماده ۴۳)، تعیین کیفر یا صدور حکم معافیت از کیفر پس از مدت تعویق بر اساس ملاحظه وضعیت مرتکب (ماده ۵۴)، تعلیق اجرای مجازات (ماده ۴۶)، تعیین مجازات‌های جایگزین حبس (ماده ۶۴)، شناخت شخصیت

۱. مؤذن‌زادگان، حسنعلی، «پرونده شخصیت متهمان و ضرورت تشکیل آن در مرحله تحقیقات مقدماتی دادرسی کیفری»، فصلنامه پژوهش حقوق، سال دوازدهم، شماره ۲۰، ۱۳۸۹، ص. ۲۴۰.

طفل یا نوجوان برای صدور حکم و حین تجدیدنظر در حکم صادره (مواد ۸۸ تا ۹۰)، احراز توبه متهم و سقوط مجازات (ماده ۱۱۴) تلویحاً تنظیم پرونده شخصیت و استناد به آن در مرحله محاکمه مورد نظر قرار گرفته است. در مرحله اجرای حکم نیز به موجب بندهای «الف» و «ب» ماده ۵۸ جهت استفاده از آزادی مشروط تلویحاً به ضرورت تشکیل پرونده شخصیت اشاره شده است. استفاده از عفو خصوصی و طبقه‌بندی زندانیان نیز مستلزم تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد. به دلیل نوآوری‌ها در این قانون به منظور اجرایی نمودن نهادهای ارفاق‌آمیز که در راستای توجه به شخصیت مجرم ایجاد گردیده، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت از اهمیت بیشتری نسبت به سابق برخوردار گردیده است. با نسخ قانون اقدامات تأمینی و تربیتی ۱۳۳۹ به موجب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به نظر می‌رسد قانون اخیرالذکر از کارایی بیشتری برخوردار است و از طریق توسل به دستاوردهای جرم‌شناسی در راستای اصلاح بزهکاران گامی رو به جلو محسوب گردد.

۲. آثار اجرایی پرونده شخصیت در فرایند کیفری و پس از آن

نحوه تعیین مجازات‌های تعزیری در حقوق اسلام مبتنی بر توجه به شخصیت مرتکب و فایده‌مندی مجازات تعزیری بر رفتارش است. زیرا مهم‌ترین هدف تعزیر، تأدیب مجرم است. لذا پرونده شخصیت زیرساخت مناسبی برای تحقق اصل «التعزیر بما یراه الحاکم» است.

تا قبل از ظهور آموزه‌های جرم‌شناسی در قرن بیستم، توجه حقوق کیفری به تناسب جرم و مجازات معطوف بود و میزان مجازات بستگی به سنگینی نتایج آن داشت. از این طریق تصمیمات قضایی مبتنی بر اطلاعات علمی و منطبق بر شخصیت روانی مرتکب، اجرا می‌شود. اگر انحصار هدف مجازات‌ها به بازاجتماعی کردن با تردید مواجه باشد، نمی‌توان انکار نمود که در تعیین و اجرای مجازات یکی از اهداف مهم، همین هدف است. بازاجتماعی شدن بدون توجه به شخصیت روانی و اجتماعی و سوابق فرد، غیرممکن است. احراز شخصیت فرد با برآورد ظاهری از وضعیت متهم مقدور نیست. بلکه بهره‌گیری از روش‌های علمی می‌تواند دادرسان را در نیل به این هدف یاری دهد.^۱

فرایند کیفری «روند تصمیم‌گیری است که از تحقیق ابتدایی راجع به بزه ارتكابی یا توقیف بزهکار به وسیله پلیس تا محکومیت و سپس آزادی بزهکار و ورود مجدد او به

۱. طهماسبی، جواد، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۴، ص. ۹۴.

اجتماع را شامل می‌شود مراحل گذار از اجزای نظام عدالت کیفری به وسیله بزهکار، پس از ارتکاب جرم.^۱ به عبارت دیگر، فرایندی است که از زمان دستگیری فرد توسط پلیس آغاز شده و با اقدامات پس از اجرای حکم پایان می‌پذیرد؛ زیرا امروزه وظیفه عدالت کیفری با اجرای مجازات پایان نمی‌یابد بلکه مرحله پساکیفری، به ویژه اگر مجازات، زندان باشد، نیز یکی از مراحل فرایند کیفری به حساب می‌آید. فرایند کیفری شامل: تحقیقات مقدماتی، احراز مجرمیت و صدور حکم، اجرای حکم و اقدامات پساکیفری است.

در تحقیقات مقدماتی به منظور رعایت تناسب در قرارهای تامین کیفری، تعلیق تعقیب و بایگانی کردن پرونده و در مرحله تعیین مجازات، جهت معافیت از کیفر، تعلیق اجرای مجازات، تعویق صدور حکم و مجازات‌های جایگزین حبس، تشکیل پرونده شخصیت دارای اهمیت به‌سزایی می‌باشد. در مرحله اجرای حکم نیز اجرای حبس، عفو خصوصی و آزادی مشروط مستلزم تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد. شورای طبقه‌بندی زندانیان از طریق پرونده شخصیت زندانی به اتخاذ تصمیم منطبق با شخصیت محکومان در زندان می‌پردازد و بدین ترتیب است که اصل فردی کردن اجرایی حبس توسط شورای طبقه‌بندی زندانی‌ها بر اساس پرونده شخصیت اعمال می‌گردد.

۲-۱. اهمیت پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی

تحقیقات مقدماتی به مثابه مرحله‌ای از رسیدگی‌های کیفری، اهمیت بسیاری در شکل‌گیری و تهیه پرونده کیفری و تضمین اصل برائت دارد. تحقیقات مقدماتی مجموعه اقداماتی است که از سوی بازپرس یا دیگر مقامات قضایی به موجب قانون برای حفظ آثار و علائم جرم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی متهم و جلوگیری از فرار وی و اظهار نظر نهایی در مورد اتهامش انجام می‌شود.^۲ تشکیل پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی از این جهت حائز اهمیت است که قاضی تحقیق با ملاحظه مؤلفه‌های درونی، جسمی، خانوادگی، اجتماعی مرتکب، پی به انگیزه‌ها و علل مؤثر در وقوع جرم می‌برد و متناسب با شخصیت مجرم بهترین رأی را صادر می‌نماید و قاضی در قالب اختیارات قضایی با ملاحظه پرونده مذکور می‌تواند مجازات را فردی نماید.^۳

۱. غلامی، حسین، «پذیرش فرهنگ زندان»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، سال چهارم، شماره ۷، ۱۳۸۷، ص. ۳۰۲.

۲. طهماسبی، جواد، منبع پیشین، ص. ۱۶.

۳. نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، تقریرات درس کلیات جرم‌شناسی: مباحثی در علوم جنایی، به کوشش حمید بهره‌مند و محمد صادری، ۱۳۸۲-۱۳۸۱، ص. ۱۳۷۶.

پرونده شخصیت می‌تواند در تمام مراحل دادرسی به ویژه در تحقیقات مقدماتی، مؤثر باشد. اطلاع از حقایق مربوط به متهم موجب می‌شود که از همان ابتدا قاضی، در بازجویی، روش‌های مناسب فردی را به کار گیرد و واکنش مناسب با شخصیت بزهکار اعمال نماید.^۱

در فرانسه تشکیل پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی در جنایات الزامی است. هدف از پرونده شخصیت در این مرحله آن است که بازپرس بهترین قرار را صادر کند و قاضی در قالب اختیارات قضایی مجازات را فردی کند و زمینه انتخاب واکنش مناسب را در محکمه به منظور تحقق اهداف فردی کردن مجازات‌ها فراهم سازد.^۲

با عنایت به اهمیت تشکیل پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی در راستای توجه به اهداف جرم‌شناسی، تدوین‌کنندگان قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، به پیش‌بینی تشکیل این پرونده در تحقیقات مقدماتی پرداخته‌اند. ماده ۲۰۳ قانون مذکور مقرر می‌دارد: «در جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد و یا تعزیر درجه چهار و بالاتر است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دیه آنها ثلث دیه کامل مجنی علیه یا بیش از آن است، بازپرس مکلف است در حین تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت متهم را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید. این پرونده که به صورت مجزا از پرونده عمل مجرمانه تشکیل می‌گردد، حاوی گزارش مددکار اجتماعی در خصوص وضع مادی خانوادگی و اجتماعی متهم و گزارش پزشکی و روان‌پزشکی می‌باشد». قضات با بررسی وضعیت مادی، اجتماعی و خانوادگی متهم و محتویات گزارش پزشکی و روان‌پزشکی که توسط متخصصین درباره متهم تهیه می‌شود، استحقاق و میزان استحقاق متهم از کیفیات مخففه را مشخص می‌نمایند.^۳

۲-۱-۱. رعایت تناسب در صدور قرارهای تأمین کیفری

قرارهای تأمین کیفری، ساز و کارهای حقوقی هستند که از طریق آنها متهم از آغاز تحقیقات مقدماتی تا شروع اجرای حکم یا مختومه شدن پرونده، تحت کنترل و نظارت مقامات قضایی است.^۴ قانون‌گذار در ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری، انواع

۱. نجفی توانا، علی، «ضرورت تشکیل پرونده شخصیت در دادرسی اطفال بزهکار»، فصلنامه خانواده‌پژوهی، شماره ۱۸۱/۱، ۱۳۸۸، ص. ۶.

۲. شاملو، باقر؛ گوزلی، مهدی، پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران و فرانسه، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۲، ۱۳۹۰، ص. ۹۴.

۳. گلدوست جویباری، رجب، آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۹.

۴. مصدق، محمد، آیین دادرسی کیفری، چاپ دوم، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۳، ص. ۲۴۸.

قرارهای تأمین را پیش‌بینی نموده و در ماده ۲۵۰، لزوم توجه قاضی به شخصیت متهم در هنگام صدور قرار تأمین را متذکر گردیده است و معیارهایی را برای تناسب قرار تأمین کیفری بیان می‌دارد: «قرار تأمین باید مستدل و موجه و با نوع و اهمیت جرم، شدت مجازات، ادله و اسباب اتهام، احتمال فرار یا مخفی شدن متهم و از بین رفتن آثار جرم، سابقه متهم، وضعیت روحی و جسمی، سن، جنس، شخصیت و حیثیت او متناسب باشد». در ماده اخیرالذکر می‌توان دو ضابطه درباره صدور مناسب قرار تأمین تعیین نمود. آنجا که در صدر ماده بیان نموده است: «قرار تأمین باید مستدل و موجه و با نوع و اهمیت جرم، شدت مجازات، ادله و اسباب اتهام و احتمال فرار یا مخفی شدن متهم و از بین رفتن آثار جرم و سابقه متهم» معیاری عینی در خصوص صدور قرار تأمین مناسب ارائه می‌دهد و با ایجاد محدودیت برای قضات، فضای مانور را برای آنان مشخص می‌نماید و موجب مقید نمودن اصل فردی کردن می‌شود و در قسمت اخیر ماده، آنجا که می‌گوید: «وضعیت روحی و جسمی، سن، جنس و شخصیت و حیثیت» می‌توان یک معیار ذهنی از تناسب صدور قرار تأمین استخراج نمود، زیرا در معیارهای ذهنی به دلیل کلی بودن آنها دست قاضی در جهت صدور قرار متناسب باز است. قاضی می‌تواند در این خصوص از عرف، جرم‌شناس یا روان‌شناس استفاده نماید. هنگامی که قانون‌گذار مقرر می‌دارد: وضعیت روحی و جسمی، سن، جنس و شخصیت و حیثیت، در واقع لزوم توجه مقام صادرکننده قرار را به شخصیت متهم در هنگام صدور قرار تأمین متذکر گردیده است.

قاضی زمانی می‌تواند معیار ذهنی مدنظر قانون‌گذار (شخصیت متهم) را به خوبی مدنظر قرار دهد که توسط متخصصان، شخصیت واقعی متهم جهت استفاده قضایی گزارش شده باشد. لذا باید گفت تعیین قرار متناسب درباره متهم در گروهی تشکیل پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی می‌باشد. به موجب ماده ۲۰۳ قانون آیین دادرسی کیفری بازپرس در جرایم مهم مکلف است در حین انجام تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید.

صدور قرار تأمین افراد زیر ۱۸ سال تابع ماده ۲۸۷ قانون آیین دادرسی کیفری است. با توجه به تفاوت وضعیت روحی و جسمانی اطفال و متمایز بودن هدف دادرسی نسبت به بزرگسالان، نباید مقررات مربوط به قرارهای تأمینی این افراد را با بزرگسالان مقایسه نمود. ضرورت جلوگیری از آسیب رسیدن به نوجوانان و حمایت از آنها ایجاب می‌کند که به نحو دیگری با آنها برخورد شود.

ماده ۲۸۷ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «در جریان تحقیقات مقدماتی، مرجع قضایی حسب مورد، اطفال و نوجوانان موضوع این قانون را به والدین،

اولیا یا سرپرست قانونی یا در صورت فقدان یا عدم دسترسی و یا امتناع از پذیرش آنها، به هر شخص حقیقی یا حقوقی که مصلحت بدانند، می‌سپارد. اشخاص مذکور ملتزمند هر گاه حضور طفل یا نوجوان لازم باشد، او را به مرجع قضایی معرفی نمایند».

ماده ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «علاوه بر موارد مذکور در ماده ۲۰۳ این قانون، در جرایم تعزیری درجه پنج و شش نیز تشکیل پرونده شخصیت در مورد اطفال و نوجوانان توسط دادسرا یا دادگاه اطفال و نوجوانان الزامی است».

این امر در ماده ۱۶ حداقل مقررات استاندارد سازمان ملل برای دادرسی ویژه نوجوانان (مقررات پکن) به این شرح مورد تأیید قرار گرفته است: «در تمامی موارد به استثنای جرایم خرد، پیش از اتخاذ تصمیم نهایی و صدور حکم، پیشینه، شرایط زندگی نوجوانان با شرایط ارتکاب جرم، بررسی خواهد شد تا صدور حکم عادلانه توسط مرجع صلاحیت دار را تسهیل نماید».

۲-۱-۲. تعلیق تعقیب و بایگانی کردن پرونده

تعقیب جرایم مهم‌ترین وظیفه دادسرا است که از این تکلیف تحت عنوان اصل قانونی بودن تعقیب یاد می‌شود. اما در نظر گرفتن ملاحظات دیگری ممکن است دادسرا را به این نتیجه برساند که خودداری از ادامه تعقیب به صلاح جامعه است، با توجه به چنین برداشتی در نیمه دوم قرن بیستم در کنار اصل الزامی بودن تعقیب، اصل موقعیت داشتن تعقیب، مورد توجه سیاست‌گذاران جنایی قرار گرفت.

اعمال اصل متناسب بودن تعقیب می‌تواند منجر به اصلاح بزهکاران شود. زیرا ترس از مجازات، بر حسب شخصیت افراد، عامل مؤثری در جلوگیری از ارتکاب مجدد جرم محسوب می‌شود. گاهی شرایط حاکم بر ارتکاب جرم به نحوی است که نشان می‌دهد مرتکب برای نخستین مرتبه تحت تأثیر عوامل جرم‌زا دست به ارتکاب جرم زده، زیان‌دیده از جرم شکایتی نداشته یا گذشت نموده و نتایج جرم بر نظم عمومی نیز اندک است. در چنین شرایطی، آثار نامطلوب تعقیب متهم (مانند آلوده شدنش به محیط جرم‌زای زندان و ایجاد حس انتقام‌جویی از جامعه) ممکن است بیش از فوایدش باشد. موقعیت داشتن تعقیب بدین معناست که مرجع تعقیب مجاز باشد که در مواقعی که اقامه دعوی علیه متهم را با توجه به شخصیتش مفید نداند، تحت شرایطی از تعقیب صرف‌نظر کرده و از ارسال پرونده به دادگاه خودداری نماید.^۱ ماده ۸۰ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «در جرایم تعزیری درجه هفت و هشت، چنانکه شاکی

۱. خالقی، علی، آیین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ بیست و سوم، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴، ص. ۴۹.

وجود نداشته یا گذشت کرده باشد، در صورت فقدان سابقه محکومیت مؤثر کیفری، مقام قضایی می‌تواند پس از تفهیم اتهام با ملاحظه وضع اجتماعی و سوابق متهم و اوضاع و احوالی که موجب وقوع جرم شده است و در صورت ضرورت با اخذ التزام کتبی از متهم برای رعایت مقررات قانونی، فقط یک بار از تعقیب متهم خودداری نماید و قرار بایگانی پرونده را صادر نماید». نهاد تعلیق تعقیب نهادی است که در اختیار مقام تعقیب بوده، و معیار اصلی، جهت استفاده کارآمد از آن در جهت دادرسی عادلانه، در نظر گرفتن شخصیت متهم می‌باشد که وصول به آن از طریق تشکیل پرونده شخصیت در دادسرا ممکن خواهد بود تا دادستان با در نظر گرفتن آن و به لحاظ شخصیت متهم تصمیم مناسب مبنی بر اعمال تعلیق تعقیب یا عدم استفاده از آن اتخاذ نماید.

۲-۲. اهمیت پرونده شخصیت در مرحله تعیین واکنش کیفری

قاضی برای استفاده جرم‌شناسانه از اختیارات قانونی خود جهت فردی کردن قضایی پاسخ کیفری و اتخاذ مناسب‌ترین تصمیم نسبت به بزهکار، نیازمند تشکیل پرونده شخصیت است. در اینجا به بیان مواردی در قانون مجازات اسلامی می‌پردازیم که در آنها به شخصیت مجرم اشاره شده است:

۱- توجه به انگیزه مرتکب و وضعیت ذهنیش حین ارتکاب جرم و توجه به وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی مرتکب و تأثیر تعزیر بر وی به منظور صدور حکم تعزیری (بندهای «الف» و «ت» ماده ۱۸).

۲- کسب اطمینان از عدم تکرار جرم و اصلاح مجرم به منظور لغو یا کاهش مدت زمان مجازات تکمیلی (ماده ۲۴).

۴- حکم به معافیت از کیفر در جرایم تعزیری درجه هفت و هشت در صورت تشخیص اصلاح مرتکب (ماده ۳۹).

۵- ملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی، اجتماعی و سوابق و اوضاع و احوالی که موجب ارتکاب جرم گردیده است، جهت تعویق صدور حکم (ماده ۴۰).

۶- ملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی، اجتماعی و سوابق و اوضاع و احوالی که موجب ارتکاب جرم گردیده است، جهت تعلیق اجرای مجازات (ماده ۴۶).

۷- تشخیص عدم تکرار جرم از حالات و رفتار محکوم پس از آزادی جهت آزادی مشروط (ماده ۵۸).

۸- ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه‌دیده و سایر اوضاع و احوال جهت مجازات‌های جایگزین حبس (ماده ۶۴).

۹- تشخیص حالت خطرناک مجنون، به منظور نگهداری وی در محل مناسب تا رفع حالت خطرناک (ماده ۱۵۰).

توجه به شخصیت بزهکار و تشکیل پرونده شخصیت می‌تواند مقام قضایی را در اتخاذ تصمیم متناسب با شخصیت بزهکار و با هدف بازپروری و استفاده از نهادهای تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات، تخفیف مجازات رهنمون نماید، زیرا استفاده صحیح از هر یک مستلزم تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد.

۲-۲-۱. لزوم تشکیل پرونده شخصیت در فردی کردن مجازات‌ها

فردی کردن مجازات‌ها به این معنا است که مجازات باید متناسب با خصوصیات مجرم و شرایطی که در آن مرتکب جرم شده است، صادر شود تا به هدفش که بازگرداندن مجرم به اجتماع و اصلاح او است، نائل گردد.^۱ سیاست اصلاح و درمان مجرمان، یک رویکرد انسانی است که متأثر از یافته‌های جرم‌شناسی بالینی است و درمان مجرم، بازگشت وی به زندگی عادی و پیشگیری از ارتکاب مجدد جرم توسط وی در آینده موضوعیت دارد. این سیاست از مجرای حفظ و نگهداری مجرم در جامعه و تحت درمان قرار دادن او، سیاست طرد بزهکاران را از جامعه کنار زده و درصدد است که تبیین نماید: «بزهکار یک بیمار است و نیازمند درمان می‌باشد و راه درمان نیز الگوی کیفرمدار صرف نیست».^۲

اصلاح بزهکار یعنی لحاظ شخصیت مرتکب جرم در فرایند عدالت کیفری به منظور متناسب کردن پاسخ‌های کیفری با نیازهای روانی، جسمانی و اجتماعی او. در این دیدگاه جهت‌گیری کلی مجازات، از جنبه تنبیهی صرف، به جنبه درمانی تغییر می‌کند و نوع آسیب‌های شخصیتی بزهکار معیار اصلی واکنش عدالت کیفری به جرم می‌شود و سخن از «پاسخ‌های فردی‌شده» یا به طور کلی «عدالت کیفری شخصی‌شده» به میان می‌آید.

تشکیل پرونده شخصیت بزهکار، یعنی درگذشتن از جنبه‌های صرف حقوقی بزه برای لحاظ جنبه‌های انسانی جرم با مطالعه گذشته خانوادگی، تحصیلی، حرفه‌ای، روانی، جسمانی مرتکب آن، انگیزه ارتکاب جرم، رابطه بزهکار و بزه‌دیده، شرکا یا معاونان احتمالی، اقدام‌های مجرم پس از ارتکاب جرم نسبت به بزه‌دیده، حالت عمومی بزهکار پس وقوع جرم.^۳ تفاوت پرونده شخصیت و پرونده حقوقی آن است که پرونده

۱. سیزواری‌نژاد، حجت، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ دوم، تهران، انتشارات جاودانه جنگل، ۱۳۹۴، ص. ۲۳.
2. Sdane, Marligan; Krause, Westey, Community Corrections, New York, Macmillan Publishing Company, 1993, p. 33.

۳. بولک، برنار، منبع پیشین، ص. ۹.

شخصیت حاوی سوابق تحصیلی، پزشکی، روان‌پزشکی، خانوادگی، وضعیت سنی و موقعیت اجتماعی متهم است. اما پرونده حقوقی شامل سوابق، ارکان جرم، تعداد دفعات جرم و مستندات حقوقی مجرمیت است. هدف اصلی از پرونده شخصیت، فردی کردن تصمیم دادگاه و انطباق آن با شخصیت مجرم برای انتخاب مجازات مقتضی برای مجرم است.^۱

تشکیل پرونده شخصیت به منظور تأمین دو هدف است:

۱- عادلانه نمودن حکم و قرار.

۲- تقویت بعد جرم‌شناختی حکم و قرار (اصلاح و درمان).

تشکیل پرونده شخصیت در جهت تخفیف و لحاظ جنبه‌های انسانی و اجتماعی است و نه صرفاً جنبه‌های حقوقی؛ هر چند که ممکن است پرونده شخصیت ذهنیت منفی برای قاضی ایجاد نماید.^۲ بدین ترتیب مقام قضایی در راستای فردی کردن مجازات‌ها نیازمند تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد تا با مطالعه پرونده شخصیت، مجازاتی متناسب با شخصیت هر مجرم اتخاذ نماید تا قابلیت اجرای برنامه‌های اصلاحی مجرم را نیز دربرداشته باشد.

در ایران تشکیل پرونده شخصیت مجرم، بر خلاف قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری ۱۳۷۸ به نحوی که بر اساس ماده ۲۲۲ قانون مذکور^۳ این ضرورت به فرایند رسیدگی جرایم کودکان بزهکار، آن هم به صورتی اختیاری منحصر گردیده بود، به موجب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به واسطه اهمیت موضوع، در جرایم مهم به همه مرتکبان تعمیم یافت و بازپرس در حین انجام تحقیقات مکلف به دستور تشکیل این پرونده به واحد مددکاری گردید. تشکیل پرونده شخصیت به موجب ماده ۲۸۶ قانون مذکور نسبت به اغلب جرایم مربوط به اطفال و نوجوانان الزامی گردید.

۲-۲. تأثیر پرونده شخصیت بر نهاد معافیت از کیفر

بر خلاف قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در خصوص جرایم تعزیری درجه هفت و هشت (در صورت محقق شدن شرایط مقرر در

۱. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، کلیات جرم‌شناسی، منبع پیشین، ص. ۱۴۲۲.

۲. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، «قضایی شدن مرحله اجرای کیفر»، دیپاچه در: جعفرزاده، فخرالدین، اجرای

احکام کیفری در حقوق ایران و فرانسه، چاپ نخست، نشر دادیار، ۱۳۸۶، ص. ۴۵۶.

۳. ماده ۲۲۲ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری ۱۳۷۸ مقرر می‌داشت: «چنان‌چه

درباره وضعیت روحی و روانی طفل یا ولی یا سرپرست قانونی او یا خانوادگی و محیط معاشرت طفل تحقیقاتی

لازم باشد، دادگاه می‌تواند به هر وسیله‌ای که مقتضی بداند، آن را انجام دهد و یا نظر اشخاص خبره را

جلب کند».

ماده ۳۹) و در صورتی که از جرایم تعزیری منصوص شرعی نباشد، دادگاه می‌تواند حکم به معافیت از کیفر بدهد.

تشخیص دادگاه پس از احراز مجرمیت مبنی بر اصلاح مجرم با عدم اجرای مجازات به منظور صدور حکم معافیت از کیفر، مستلزم شناخت ویژگی‌های شخصیتی مجرم می‌باشد زیرا مطلع شدن از میزان اصلاح مرتکب از طریق دستیابی به سوابقش امکان‌پذیر است که این امر از طریق توسل به پرونده شخصیت ممکن خواهد بود.

۲-۳-۲. ارتباط پرونده شخصیت با نهاد تعویق صدور حکم

به موجب ماده ۴۰ قانون مجازات اسلامی، قانون‌گذار این اختیار را به دادگاه داده است که صدور حکم را معوق نماید. با توجه به ماده ۴۰ قانون مجازات اسلامی، دادگاه در همه جرایم اختیار لازم در جهت تعویق صدور حکم را ندارد بلکه فقط در جرایم تعزیری درجه ۶ تا ۸ می‌تواند پس از احراز مجرمیت، صدور حکم را در صورت وجود شرایط مقرر در ماده ۴۰ به مدت ۶ ماه تا ۲ سال به تعویق بیاورد. این نهاد در قالب قرار صادر می‌شود نه حکم و زمان صدور آن پس از احراز مجرمیت می‌باشد، بنابراین صدور این قرار در تحقیقات مقدماتی موضوعیت ندارد.

یکی از شرایط صدور قرار تعویق صدور حکم آن است که دادگاه، شخصیت مجرم و آمادگی جهت اصلاح را مدنظر قرار دهد. از این جهت مقنن در ماده ۴۰ مقرر داشته است: «پس از احراز مجرمیت متهم با ملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی و سوابق و اوضاع و احوالی که مرتکب جرم گردیده است». احراز استحقاق مجرم به صدور تعویق صدور حکم و تشخیص وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی مجرم، مستلزم انجام آزمایش‌های متعدد جسمانی، روانی، اجتماعی توسط متخصصین است که الزاماً باید مجرم را برای مدتی تحت نظارت و بررسی داشته باشند تا از طریق تشکیل پرونده شخصیت گزارش کامل و جامعی در خصوص تمامی ابعاد شخصیتی مجرم تهیه و تقدیم دادگاه کنند تا دادگاه از طریق محتویات پرونده شخصیت بتواند تشخیص دهد که آیا متهم، صلاحیت اعطای به تعویق انداختن حکم را دارد یا خیر؟ استفاده بهینه از این نهاد مستلزم تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد تا مقام قضایی بتواند از طریق مطالعه این پرونده پی به ابعاد شخصیت مجرم ببرد و بتواند نسبت به پیش‌بینی اصلاح مرتکب در آینده اظهار نظر نماید والا بدون وجود چنین پرونده‌ای مقام قضایی نمی‌تواند در راستای فردی کردن مجازات‌ها از این تأسیس حقوقی استفاده نماید.

با استناد به ماده ۴۱ قانون مجازات اسلامی تعویق صدور حکم به دو شیوه تعویق ساده (بند «الف» ماده ۴۱) و تعویق مراقبتی (بند «ب» ماده ۴۱) مورد توجه مقنن قرار

گرفته است. در تعویق ساده، مرتکب کتباً متعهد می‌گردد که در مدت تعیین شده، مرتکب جرمی نشود و از نحوه رفتارش پیش‌بینی شود که در آینده نیز مرتکب جرم نمی‌شود. ولی در تعویق مراقبتی علاوه بر شرایط مقرر در تعویق ساده، مرتکب متعهد می‌گردد دستورات دادگاه و تدابیر مقرر شده را در ماده ۴۲ به وسیله دادگاه در مدت تعویق، رعایت نماید.

در تعویق مراقبتی مرتکب باید تدابیر زیر را بپذیرد:

الف - حضور به موقع در زمان و مکانی که توسط مقام قضایی یا مددکار اجتماعی ناظر تعیین می‌گردد.

ب - ارائه اطلاعات و اسناد و مدارکی که نظارت بر اجرای تعهدات محکوم را برای مددکار اجتماعی تسهیل نماید.

پ - اعلام هر گونه تغییر شغل، اقامتگاه یا جابه‌جایی در مدت کمتر از پانزده روز و ارائه گزارشی از آن به مددکار اجتماعی.

ت - کسب اجازه از مقام قضایی به منظور مسافرت به خارج از کشور.

به موجب ماده ۴۳ قانون مذکور، دادگاه صادرکننده قرار می‌تواند در تعویق مراقبتی با توجه به جرم ارتكابی و خصوصیات مرتکب و شرایط زندگی او به نحوی که در زندگی وی یا خانواده‌اش اختلال اساسی ایجاد نکند، مرتکب را به اجرای یک یا چند دستور در مدت تعویق ملزم نماید. لذا ملزم نمودن مرتکب به اجرای دستورات مقرر توسط دادگاه منوط به اطلاع دادگاه صادرکننده قرار از خصوصیات مرتکب و شرایط زندگی وی می‌باشد که کسب اطلاع در این زمینه نیز مستلزم تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد.

۲-۴. ارتباط پرونده شخصیت با تعلیق اجرای مجازات

تعلیق اجرای مجازات به این معنی است که دادگاه پس از احراز مجرمیت متهم و تعیین مجازات، مجازات محکوم علیه را معلق می‌نماید. در تعلیق اجرای مجازات دادگاه با توجه به اوضاع و احوال مجرم، اجرای مجازات را در مورد او به صلاح نمی‌داند و به او فرصت دیگری داده می‌شود تا خودش را اصلاح نماید.^۱ در حقوق ایران اختیار دادگاه در تعلیق اجرای مجازات با حذف عنوان مجازات‌های بازدارنده و تلفیق آن با تعزیرات، صرفاً در جرایم تعزیری درجه سه تا هشت قابلیت اجرایی دارد.

طبق ماده ۴۶ قانون مجازات اسلامی قاضی در صورتی می‌تواند در خصوص اعطای تعلیق اجرای مجازات یا عدم صدور آن تصمیم‌گیری نماید که بر ویژگی‌های

۱. شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۳، ص. ۱۶۹.

شخصیتی بزهکار اشراف داشته باشد و بتواند پیش‌بینی نماید که با تعلیق اجرای مجازات، بازاجتماعی برای مجرم به وجود می‌آورد که مانع تکرار جرم و باعث اصلاح بزهکار خواهد بود. بنابراین مقام قضایی در مقام اعطای تعلیق مجازات، نیازمند تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد زیرا تنها از طریق مطالعه این پرونده است که امکان اطلاع از وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی، میسر می‌گردد. همچنین پیش‌بینی اصلاح مرتکب (بند «ب» ماده ۶۴) نیز در گروهی تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد. قانون‌گذار در مقام تعلیق اجرای مجازات به صورت ضمنی به تشکیل پرونده شخصیت اشاره نموده است اما انتقادی که به قانون مجازات اسلامی وارد است آن است که گرچه قانون‌گذار در مقام اعطای تعلیق اجرای مجازات به شخصیت مجرم توجه نموده است اما مشخص نگردیده است که مقام قضایی به منظور مطلع شدن از سوابق و وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی از چه ابزاری استفاده نماید. این ایراد علاوه بر قوانین سابق متأسفانه در قانون مجازات اسلامی نیز مرتفع نگردیده است و قانون‌گذار توجه کافی به این امر نداشته است.

۲-۲-۵. ارتباط پرونده شخصیت با مجازات‌های جایگزین حبس

ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «مجازات‌های جایگزین حبس شامل دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی است که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه‌دیده و سایر اوضاع و احوال، تعیین و اجراء می‌شود».

رای وحدت رویه دیوان عالی کشور به شماره ۷۴۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۰/۲۹ مقرر می‌دارد: «از مجموع مقررات مربوط به مجازات‌های جایگزین حبس موضوع فصل نهم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، به ویژه اطلاق مواد ۶۹-۶۸-۶۶-۶۵ قانون مذکور چنین مستفاد می‌گردد که تعیین و اعمال مجازات جایگزین حبس به شرح مندرج در موارد فوق‌الاشاره الزامی بوده و مقید به رعایت شرایط مقرر در ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی از قبیل گذشت شاکی یا وجود جهات تخفیف نمی‌باشد».

با استناد به ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی دادگاه در اعمال مجازات‌های جایگزین حبس مکلف است موارد زیر را در نظر بگیرد:

الف) ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن.

ب) آثار ناشی از جرم.

ج) سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم.

د) وضعیت بزه‌دیده.

ه) سایر اوضاع و احوال.

به دلیل تبعات اجتماعی آرای قضات به خصوص در ایران که اکثر قریب به اتفاق آرای قضات به حبس منتهی می‌شود و تأثیرات منفی امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی زندان بر مجرم، خانواده‌اش و اجتماع و در راستای تحقق نگرش حبس‌زدایی به منظور تعیین مجازات‌های جایگزین حبس، لزوم تشکیل پرونده شخصیت مجرمان، امری ضروری می‌باشد و به منزله نخستین پله در نردبان حبس‌زدایی تلقی می‌شود.^۱

لازمه صدور مجازات‌های جایگزین حبس آن است که مقام قضایی به منظور تعیین مجازات‌های جایگزین حبس باید به بررسی و ملاحظه وضعیت و شخصیت مجرم بپردازد تا بتواند به ابعاد مختلف شخصیتش واقف گردد. آگاهی از ویژگی‌های شخصیتی مجرم جز از طریق تشکیل پرونده شخصیت میسر نیست. لذا برای اینکه مقام قضایی بتواند پی به شخصیت مجرم ببرد و در راستای فردی کردن مجازات حبس و استفاده از مجازات‌های جایگزین حبس نیازمند پرونده شخصیت می‌باشد زیرا تنها از طریق مطالعه محتویات این پرونده، مقام قضایی می‌تواند به این نتیجه برسد که مجرم نباید به زندان برود و در راستای جلوگیری از آثار سوء زندان از مجازات‌های جایگزین حبس استفاده نماید.

۲-۳. اهمیت پرونده شخصیت در مرحله اجرای حکم و سازمان زندان‌ها

اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ بر کرامت انسانی مجرم تأکید نمود. بند ۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ در مورد نحوه رفتار با زندانی صراحتاً مقرر داشت که رژیم اجرایی زندان باید مشتمل بر رفتاری با محکومان باشد که هدف عمده اصلاح و بازسازی آنان را دنبال نماید. زندان محل اجرای کیفر سلب‌کننده آزادی است، اما برای بزهکار باید آثار اصلاحی و درمانی در پی داشته باشد.

رویکرد بازپرورانه حقوق کیفری به بزهکار جنبه حقوق بشری پیدا نمود و به تدریج وارد قوانین کشورها گردید. از جمله در حقوق ایران «اقدام مناسب برای اصلاح مجرمان» (قسمت دوم بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی) به عنوان وظیفه‌ای برای قوه قضاییه که مراجع قضایی، سازمان زندان‌ها و به طور کلی متولیان اجرای احکام

۱. شاهرخی، حمید؛ مرادی، هادی، قاضی کیفری و لزوم تشکیل پرونده شخصیت، مجله اصلاح و تربیت، شماره ۵۲، ۱۳۸۴، ص. ۵۲.

کیفری تحت مدیریت آن قرار دارند، پیش‌بینی شد. بازپروری بزهکار از گذر اعمال مجازات مستلزم آن است که مقام صلاحیت‌دار در مرحله اجرای حکم کیفری هم به سابقه و خصوصیات اجتماعی، اوضاع و احوال ارتکاب جرم، رابطه بزهکار و بزه‌دیده، تحول رفتار و شخصیت او توجه کرده تا بتواند پاسخ کیفری را به بهترین شکل ممکن اجرا نماید. انجام این مهم نیاز به توجه به پرونده شخصیت بزهکار دارد. امری که در آیین‌نامه سازمان زندان‌ها ۱۳۸۴ مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است. مرحله اجرای حکم کیفری نیز در فرایند کیفری موضوعیت پیدا می‌کند و دل‌نگرانی سنتی اعمال قانون‌مند این تصمیم‌ها که صرفاً جنبه نظارتی - اجرایی دارد، جای خود را به دغدغه اصلاحی‌درمانی بودن این تصمیم‌ها برای پیشگیری از تکرار جرم می‌دهد. از این روست که درباره شیوه اجرای کیفر حبس، ماده ۳ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور در اجرای مفاد قسمت دوم بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی مقرر می‌دارد: «زندان محلی است که در آن محکومانی که حکم آنان قطعی شده است با معرفی مقامات صلاحیت‌دار قضایی و قانونی برای مدت معین یا به طور دائم به منظور تحمل کیفر، با هدف حرفه‌آموزی، بازپروری و بازسازی نگرانی می‌شوند».

مرحله اجرای حکم در مورد حبس نقش مهمی در بازپروری مجرمان ایفاء می‌کند. از این رو در برخی از نظام‌های کیفری دنیا، بر خلاف ایران، اعمال محکومیت کیفری هم یک مرحله قضایی تلقی شده و برای آن دادگاه اجرای مجازات‌ها ایجاد شده است، تا قاضی آن بتواند با توجه به جریان اصلاح‌پذیری محکوم و تحول شخصیت وی، به مجازات صادرشده جهت دهد و بدون مراجعه به دادگاه صادرکننده حکم، آن را تعدیل نمایند و محکوم حق داشته باشد به تصمیم‌های این دادگاه به مرجع قضایی ذی‌صلاح اعتراض نماید که از آن به «قضایی شدن مرحله اجرای مجازات‌ها» تعبیر می‌شود.^۱

۲-۳-۱. ارتباط پرونده شخصیت با اجرای حبس

ماده ۴۷ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها مقرر می‌دارد: «واحد پذیرش و تشخیص محلی است برای پذیرش، بررسی و شناخت شخصیت محکومان و متهمان که زیر نظر مسئول مربوط انجام وظیفه می‌نماید». ماده ۶۳ نیز مقرر می‌دارد: «در هر مرکز حرفه‌آموزی و اشتغال یا زندان قسمتی به نام تشخیص به منظور شناخت شخصیت محکومان و متهمان و طبقه‌بندی آنان با استفاده از خدمات کارشناسان متخصص تشکیل می‌گردد که تهیه و تنظیم و نگهداری پرونده شخصیت به عهده این قسمت است». لذا در حقوق ایران تشکیل پرونده شخصیت در مرحله اجرای حکم اجباری است.

۱. نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، قضایی شدن مرحله اجرای کیفر، منبع پیشین، صص ۱۱-۱۳.

قسمت تشخیص به منظور شناخت شخصیت زندانیان و طبقه‌بندی آنها با استفاده از خدمات کارشناسان متخصص تشکیل می‌گردد که تهیه و نگهداری پرونده شخصیت زندانی به عهده این قسمت می‌باشد. همچنین کمیسیون متشکل از متخصصان روان‌شناسی، مددکاری، فرهنگی، تربیتی با مسئولیت رئیس زندان یا نماینده‌اش به صورت ماهیانه تشکیل شده و نظرات خود را جهت درج در پرونده شخصیت زندانیان ارائه می‌دهند. بدیهی است در صورت تقاضای مقامات قضایی اطلاعات پرونده شخصیت زندانیان در اختیار آنان قرار می‌گیرد.^۱

مطابق ماده ۶۴ آیین‌نامه مذکور «محکومان حداکثر دو ماه در قسمت پذیرش و تشخیص تحت آزمایش‌های پزشکی، روان‌پزشکی، آزمون‌های روان‌شناسی و شناخت شخصیت و استعداد قرار گرفته و میزان سلامت جسمی و روانی و اطلاعات مذهبی، علمی و فنی آنان را در جهت شناخت شخصیت تعیین می‌گردد. مددکاران اجتماعی مطابق فرم‌های تنظیمی که بر اساس موازین اسلامی از سوی سازمان تهیه می‌شود در مورد پیشینه زندگی تحقیقات لازم به عمل آورده گزارش کاملی از گذشته محکوم یا متهم از دوران طفولیت تا زمان تنظیم گزارش در محیط‌های مختلف خانوادگی، تحصیلی، محلی، حرفه‌ای را با اظهار نظر خود تهیه می‌نماید. در انقضای مدت اقامت آنان در قسمت پذیرش و تشخیص کلیه گزارش‌های متخصصان در پرونده او متمرکز می‌شوند تا در شورای طبقه‌بندی مطرح شود».

مطابق ماده ۶۵ آیین‌نامه مذکور شورایی به نام شورای طبقه‌بندی زندانیان، متشکل از قاضی ناظر زندان به عنوان رئیس شورا، رئیس زندان یا مرکز مربوط به عنوان دبیر شورا، رئیس اندرزگاه مربوطه، و مسئولین واحدهای قضایی، بازپروری، انتظامی زندان و یک نفر روان‌شناس و یک نفر مددکار که در قسمت تشخیص فعالیت می‌نماید با انتخاب رئیس مرکز زندان و نیز پزشک مسئول بهداشت و درمان (ماده ۲ آیین‌نامه طبقه‌بندی زندانیان مورخ ۱۳۸۵/۹/۹) عهده‌دار امر خطیر طبقه‌بندی زندانیان است. به موجب ماده ۶۶ همین آیین‌نامه شورای طبقه‌بندی در موارد زیر اتخاذ تصمیم می‌نماید:

- الف) تعیین و تقسیم محل استقرار محکومان و متهمان.
 ب) اشتغال یا عدم اشتغال به کار محکومان در مراکز اشتغال داخل و خارج از مؤسسه یا زندان.
 ج) اظهار نظر در زمینه احراز شرایط آزادی مشروط و عفو محکومان با رعایت مقررات مربوط.

۱. رجبی، امین، شرح آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشور، ۱۳۸۲، ص. ۱۱۵.

تقسیم و معرفی زندانیان به مراکز حرفه‌آموزی و اشتغال یا مؤسسات تأمینی و تربیتی طبق ماده ۶۹ آیین‌نامه مذکور بر اساس سابقه، سن، جنسیت، نوع جرم ارتكابی، تابعیت، مدت مجازات، وضع جسمانی و روانی و چگونگی شخصیت و استعداد صورت می‌گیرد.

به موجب تبصره ۲ ماده ۵۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری به شخصیت محکومان به حبس توجه شده است. به جز مواردی که در قانون یا در حکم دادگاه تصریح شده است، بر اساس تصمیم شورای طبقه‌بندی و تأیید قاضی اجرای احکام از بین انواع مختلف زندان آنچه متناسب با شخصیت محکوم باشد، جهت نگهداری محکوم انتخاب می‌شود.

۲-۳-۲. ارتباط پرونده شخصیت با عفو خصوصی

بر اساس ماده ۶ آیین‌نامه عفو و تخفیف مجازات محکومین مصوب ۱۳۸۷/۹/۲۱ اعطای عفو منوط به درخواست رئیس دادگستری، دادستان، قاضی ناظر زندان، رئیس زندان، محکوم‌علیه، پدر، مادر، همسر و فرزندان محکوم‌علیه می‌باشد. مطابق ماده ۴ آیین‌نامه مذکور تقاضای عفو ابتدا در کمیسیون استانی که مرکب از رئیس کل دادگستری استان، نماینده حوزه نظارت قضایی ویژه قوه قضائیه مستقر در استان، دادستان مرکز استان و مدیر کل زندان‌های استان به ریاست رئیس کل دادگستری استان بررسی می‌گردد.

در صورتی که نظر کمیسیون استانی یا کمیسیون سازمان قضایی نیروهای مسلح پس از ارزیابی مدارک و احراز شرایط بر عفو باشد، ضمن تشریح دلایل، گزارش کاملی از وضعیت محکومین استان یا سازمان را به طور مستدل و مستند همراه با جمع‌بندی و پیشنهاد به دبیرخانه کمیسیون مرکزی ارسال می‌نماید (ماده ۸ آیین‌نامه). دبیر کمیسیون وظیفه دارد درخواست‌های عفو یا تخفیف مجازات را ثبت و حداکثر ظرف پانزده روز توسط کارشناسان اداره عفو و بخشودگی بررسی و بلافاصله به کمیسیون مرکزی ارسال نماید (ماده ۱۴ آیین‌نامه). کمیسیون مرکزی مرکب از پنج نفر قضات آشنا به احکام شرع انور و قانون با پایه قضایی ۱۰ به بالا تشکیل می‌گردد که توسط رئیس قوه قضائیه برای مدت ۵ سال منصوب می‌شوند (ماده ۲ آیین‌نامه). کمیسیون مرکزی باید حداکثر ۱۵ روز قبل از موعد مقرر فهرست اسامی دارندگان شرایط عفو را توسط رئیس کمیسیون مرکزی به رئیس قوه قضائیه تقدیم نماید و رئیس قوه قضائیه نیز در صورت تأیید، فهرست اسامی را به محضر مقام معظم رهبری تقدیم می‌نماید (ماده ۱۵ آیین‌نامه).

ماده ۲۴ آیین‌نامه مذکور در مقام بیان شرایط عفو، تخفیف و تبدیل مجازات، به موجب بند ۳ (توجه به میزان تأثیر مجازات، اصلاح بزهکار و احراز ندامت) و بند ۶ (توجه به وضعیت و شخصیت محکوم و خانواده وی و اصلاح مجرم) به مسئله توجه به شخصیت محکوم‌علیه و اصلاح مجرم پرداخته است.

استفاده کارآمد از عفو موکول به تشکیل پرونده شخصیت می‌باشد تا اگر ضرورتی برای بودن فرد در زندان نباشد، شرایط آزادی وی از طریق عفو فراهم گردد. ممکن است گفته شود با وجود آزادی مشروط نیازی به نهاد عفو نمی‌باشد؛ اما باید یادآور شد که آزادی مشروط دارای شرایطی می‌باشد که اگر زندانی واجد آنها نباشد، نمی‌تواند قبل از سپری شدن مدت حبس، آزاد شود، اما عفو فاقد شرایط ذکرشده برای آزادی مشروط است.

۲-۳-۳. ارتباط پرونده شخصیت با آزادی مشروط

قانون‌گذار به موجب ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی به ذکر شرایط آزادی مشروط پرداخته است. به موجب بند «الف» ماده مذکور، نخستین شرطی که قانون‌گذار به منظور اعطای آزادی مشروط پیش‌بینی نموده است آن است که «محکوم در مدت اجراء مجازات همواره از خود حسن اخلاق و رفتار نشان دهد». ایراد این بند آن است که گرچه مقنن بروز حسن اخلاق و رفتار را مترادف اصلاح بزهکار تلقی نموده است اما اینکه معیار سنجش حسن اخلاق کدام است و توسط چه کسانی ارزیابی می‌گردد، با ابهام رو به رو است. رعایت مقررات زندان، ملاک تشخیص حسن اخلاق است. لذا عده‌ای از کارشناسان آگاه به امور اجتماعی و روانی مجرم را تحت نظر قرار داده و تحولات شخصیت زندانی را بررسی نمایند تا هنگامی که فرد اصلاح گردیده است، آزادی مشروط به وی اعطا شود.

شرط دیگر آزادی مشروط آن است که بتوان اطمینان حاصل نمود که محکوم پس از آزادی از زندان، دیگر بار مرتکب جرمی نخواهد شد. در این خصوص قانون‌گذار در بند «ب» ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «حالات و رفتار محکوم نشان دهد که پس از آزادی دیگر مرتکب جرمی نمی‌شود». با این حال هیچ راهکار واقع‌بینانه‌ای در جهت پیش‌بینی از تکرار جرم در آینده تعیین نشده است. پیش‌بینی عدم تکرار جرم مستلزم آن است که دادگاه از وضعیت شخصیتی، خانوادگی، اجتماعی و حرفه‌ای محکوم‌علیه اطلاعات دقیقی در دست داشته باشد. از آنجا که بدون توسل به دستاوردهای جرم‌شناسی بالینی، نمی‌توان در خصوص این شرط اظهار نظر نمود، لذا ضرورت تشکیل پرونده شخصیت جهت تصمیم‌گیری در خصوص اعطای آزادی مشروط

نمایان می‌گردد. لذا اعطای آزادی مشروط منوط به شناخت شخصیت زندانی می‌باشد تا از این طریق بتوان نسبت به عدم تکرار جرم توسط وی اظهار نظر نمود و این مهم تنها از طریق تشکیل پرونده شخصیت ممکن خواهد بود.

۲-۴. اهمیت پرونده شخصیت در مرحله پس از اجرای حکم (پساکیفی)^۱

امروزه وظیفه عدالت کیفری با اجرای مجازات به پایان نمی‌پذیرد، بلکه پس از تحمل مجازات نیز اقدام مناسب، نظارت دستگاه قضایی و مشارکت جامعه مدنی را نسبت به مجرم به منظور کاهش آثار اجتماعی محکومیت کیفری می‌طلبد. مرحله پساکیفی برای تعدیل آثار کمانه‌ای مجازات در سطح جامعه و جلوگیری از برچسب‌دار شدن مجرم تدارک دیده می‌شود.^۲

اداره زندان در راه مبارزه علیه تکرار جرم، نمی‌تواند نسبت به زندانی آزادشده بی‌تفاوت بماند. لذا با استقرار رژیم‌های جدید اصلاح و تربیت زندانیان، اصل «حمایت از محکومین آزادشده» از طرف دولت‌ها مورد قبول واقع شده و کمیته‌هایی تحت عنوان «کمیته کمک به زندانیان آزادشده» در اغلب کشورها به وجود آمده است. وظیفه این کمیته عبارت است از نظارت بر رفتار محکومینی که از آزادی مشروط استفاده می‌کنند و به کار گماردن زندانیانی که مجازات خود را به پایان رسانیده و به طور قطعی آزاد می‌شوند.^۳

در ایران به موجب مواد ۲۳۸ و ۲۳۷ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور شرایطی جهت آماده‌سازی زندانیان برای خروج از زندان پیش‌بینی شده است. به موجب ماده ۲۳۹ آیین‌نامه مذکور به مراکز مراقبت بعد از خروج اشاره شده است. ماده مذکور مقرر می‌دارد: «اجرای احکام زندان موظف است آخر هر هفته اسامی محکومان را که دو ماه به پایان محکومیت آنها باقی مانده است تهیه و به قسمت رسیدگی و مددکاری تسلیم نماید و اداره مراقبت بعد از خروج یا همکاری با کمک انجمن حمایت از زندانیان، انجمن‌های خیریه و اداره‌های مربوط به مشاغل و وزارت کار و امور اجتماعی نسبت به محکومانی که مأوی و شغلی ندارند دست‌کم تا سه ماه پس از آزادی از زندان حمایت مادی و معنوی به عمل می‌آورند».

۱. در مرحله پساکیفی، فرد مجازات را تحمل کرده و پس از مجازات، تا مدتی سازمان زندان‌ها با کمک جامعه مدنی به دنبال پیگیری اوضاع فرد است (ماده ۲۳۹ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی).

۲. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، رویکرد جرم‌شناختی قانون حقوق شهروندی مجموعه همایش حقوق شهروندی، تهران، نشر گرایش، ۱۳۸۸، صص. ۲۸-۲۹.

۳. صلاحی، جاوید، کیفرشناسی، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۸۶، ص. ۳۰۰.

آورده این ماده ایجاد مراکز مراقبت بعد از خروج است. این مراکز پلی است بین زندان‌ها و محیط باز. همانند یک مرکز انتقالی است و قبل از ورود واقعی زندانیان به جامعه این مراکز تا سه ماه پس از خروج متولی مجرم هستند.^۱

مراقبت و حمایت پس از خروج، به عنوان عامل اصلی و تعیین‌کننده در تکرار جرم و یا ترک بزهکاری، از اهمیت خاصی برخوردار است. نوع و میزان حمایت مورد نیاز بستگی به عواملی مانند نوع جرم، مدت محکومیت، بازآموزی و بازسازی شخصیت مجرمین در مدت محکومیت در زندان و وضعیت آنان در بیرون از زندان دارد. آگاهی از کیفیت حمایت‌های موردنیاز زندانیان پس از خروج می‌تواند دریچه اطمینان موثری جهت کاهش تکرار جرم بگشاید.^۲

مهم‌ترین آثار اجرایی که تشکیل پرونده شخصیت در مرحله پساکیفری دارد، آن است که باعث می‌شود زندانی به حال خود رها نشده و طبق آموزشی که زندانی در زندان، بر اساس استعداد و توانایی‌های خود و منطبق با ویژگی‌های شخصیتی خود دیده است مشغول به کار شود، مانع از ارتکاب مجدد جرم می‌گردد. پرونده شخصیت منجر می‌گردد مجرم همیشه تحت مراقبت بوده و مورد حمایت قرار گیرد. بنابراین پرونده شخصیت در این مرحله باعث ادامه فرایند اصلاح مجرم و مانع تکرار جرم می‌شود.

۱. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، کلیات جرم‌شناسی، منبع پیشین، ص. ۱۳۷۹.

۲. رستمی تبریزی، لمیاء، «نقش مرحله پساکیفری در پیشگیری از تکرار جرم با تکیه بر بزهکاری زنان»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۶۱، ۱۳۹۲، ص. ۴۲۶.

نتیجه‌گیری

نوع نگرش و بینش نسبت به فاعلین جرایم با سرنوشت محکوم، خانواده‌اش و امنیت اجتماعی جامعه در ارتباط است. به دلیل حساسیت جرایم و تأثیر حکم قاضی علاوه بر شخص مجرم بر خانواده وی و اجتماع و در راستای اصل فردی کردن مجازات‌ها، لزوم شخصی کردن پرونده شخصیت، یکی از دغدغه‌های علمای حقوق جزا تلقی می‌شود. به منظور تحقق دادرسی عادلانه و صدور آراء متناسب با شخصیت بزهکار، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت به اثبات می‌رسد زیرا بدون تشکیل این پرونده، اهداف عدالت کیفری تأمین نمی‌گردد. تنها با تشکیل پرونده شخصیت است که می‌توان امید داشت که زمینه برای احراز حالت خطرناک متهمان و صدور آراء مناسب و عادلانه فراهم گردد تا در عین حال که عدالت را در تصمیم‌گیری به کار می‌گیرند، جامعه را نیز در آینده از خطر متهمان و بزهکاران فعلی ایمن نمایند.

با ابداعات پدیده آمده در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ از جمله نهادهای معافیت از کیفر، تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات، مجازات‌های جایگزین حبس که مستلزم تطبیق واکنش متناسب با شخصیت بزهکار می‌باشند، قانونگذار تلویحاً تشکیل پرونده شخصیت را پذیرفته است. به موجب مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ تشکیل پرونده شخصیت در جرایم مهم نسبت به بزرگسالان و در جرایم تا درجه ششم نسبت به اطفال صراحتاً پیش‌بینی گردیده است. لذا اتخاذ هر گونه سیاست قضایی کارآمد و مفید که مستلزم تشکیل پرونده شخصیت است، می‌تواند نتایج مطلوبی مانند کمک به بزهکار برای بازاجتماعی شدن و بازگشت به زندگی عادی در جامعه، صرفه‌جویی در هزینه‌های زندان و کاهش آمار تکرار جرم گردد. لذا باید امکانات و شرایط جهت اجرایی نمودن پرونده شخصیت فراهم گردد و قانون‌گذار ضمانت اجرای عدم تشکیل پرونده شخصیت را تعیین نماید.

منابع

- ابراهیمی، ابراهیم، «موانع تشکیل پرونده شخصیت در نظام کیفری ایران»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، دوره ۶، شماره ۱۸، ۱۳۹۰.
- بابایی، محمدعلی، جرم‌شناسی بالینی تحولات مفهوم حالت خطرناک، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۰.
- _____، جایگاه قانونی توسل به شاخص‌های زیستی - روانی - اجتماعی در تشخیص حالت خطرناک، مجله تخصصی الهیات و حقوق، شماره ۱۶-۱۵، ۱۳۸۴.
- بولک، برنار، کیفرشناسی، ترجمه علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ ششم، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۷.
- خالقی، علی، آیین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ بیست و سوم، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴.
- رجبی، امین، شرح آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشور، ۱۳۸۲.
- رستمی تبریزی، لمیاء، «نقش مرحله پساکیفری در پیشگیری از تکرار جرم با تکیه بر بزهکاری زنان»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۶۱، ۱۳۹۲.
- سبزواری‌نژاد، حجت، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ دوم، تهران، انتشارات جاودانه جنگل، ۱۳۹۴.
- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۳.
- شاملو، باقر؛ گوزلی، مهدی، پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران و فرانسه، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۲، ۱۳۹۰.
- شاهرخی، حمید؛ مرادی، هادی، قاضی کیفری و لزوم تشکیل پرونده شخصیت، مجله اصلاح و تربیت، شماره ۵۲، ۱۳۸۴.
- صلاحی، جاوید، اساس و مبانی جرم‌شناسی، چاپ اول، تهران، انتشارات جاودانه جنگل، ۱۳۹۱.
- _____، کیفرشناسی، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۸۶.
- طهماسبی، جواد، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۴.
- غلامی، حسین، «پذیرش فرهنگ زندان»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، سال چهارم، شماره ۷، ۱۳۸۷.
- کی‌نیا، مهدی، روان‌شناسی جنایی، چاپ دوم، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۸۴.
- گلدوست جویباری، رجب، آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۳.
- مصدق، محمد، آیین دادرسی کیفری، چاپ دوم، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۳.
- مؤذن‌زادگان، حسنعلی، «پرونده شخصیت متهمان و ضرورت تشکیل آن در مرحله تحقیقات مقدماتی دادرسی کیفری»، فصلنامه پژوهش حقوق، سال دوازدهم، شماره ۳۰، ۱۳۸۹.

-
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ هاشم‌بیگی، حمید، دانشنامه جرم‌شناسی، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۰.
 - نجفی ابرندآبادی، علی حسین، رویکرد جرم‌شناختی قانون حقوق شهروندی مجموعه همایش حقوق شهروندی، تهران، نشر گرایش، ۱۳۸۸.
 - _____، «قضایی شدن مرحله اجرای کیفر»، دیباچه در: جعفرزاده، فخرالدین، اجرای احکام کیفری در حقوق ایران و فرانسه، چاپ نخست، نشر دادیار، ۱۳۸۶.
 - _____، تقریرات درس کلیات جرم‌شناسی: مباحثی در علوم جنایی، به کوشش حمید بهره‌مند و محمد صادری، ۱۳۸۲-۱۳۸۱.
 - نجفی توانا، علی، جرم‌شناسی، چاپ دهم، تهران، انتشارات آموزش و سنجش، ۱۳۹۰.
 - _____، «ضرورت تشکیل پرونده شخصیت در دادرسی اطفال بزهکار»، فصلنامه خانواده‌پژوهی، شماره ۱۸/۱، ۱۳۸۸.

- Sdane, Marligan; Krause, Westey, Community Corrections, New York, Macmilan Publishing Company, 1993.